

1.

NARUŠAVANJE UVRIJEŽENOG RAZMIŠLJANJA

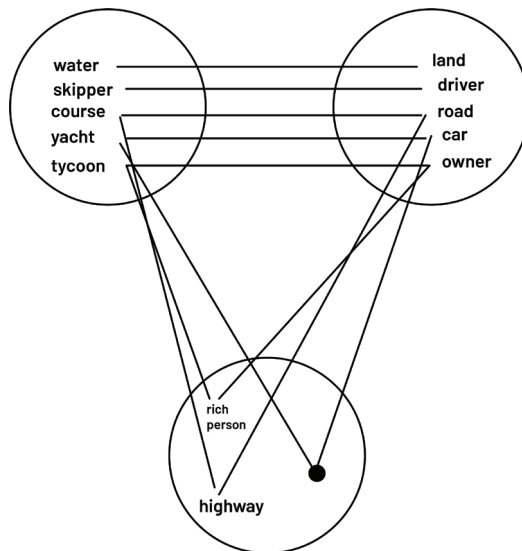
1.1 VAŽNO JE ZNATI ZAŠTO

Jezične konstrukcije nisu arbitrarne već motivirane. Kognitivnu odnosno konceptualnu motiviranost možemo definirati kao jezičnu značajku prema kojoj značenje i oblik jezične konstrukcije proizlaze iz značenja i oblika njenih pojedinih dijelova. Motiviranost jezičnih oblika je samorazumljiva i neproblematična: genitivni oblik *profesorice* i dativni oblik *profesorici* vezani su uz nominativni oblik *profesorica* i prepoznajemo da se odnose na isti entitet koji se razlikuje „samo“ po nastavku. Međutim, budući da svaka konstrukcija ima svoje značenje, onda se isto mora odnositi i na sve konstrukcije jezika i njihovo značenje, a ne samo na njihov oblik. Drugim riječima, ako su *profesorica*, *profesorice* i *profesorici* po nečemu slični (odnose se na isti entitet), zašto ne bi po nečemu slični bili i *glava čovjeka* i *glava motora*? Izraz *glava motora* nije slučajno *glava*, a ne *bubreg* ili *kosa* (Geld i Stanojević, 2018, Stanojević 2013). Znamo da je glava dio tijela koji nam je vidljiv i na samom je vrhu (za razliku od bubrega), a za razliku od kose, bez glave ne možemo funkcionirati. Što glavu čini glavom? Njezini su dijelovi različiti, ali integrirani i usklađeni te ne mogu bez nje funkcionirati (za razliku od kose, kod koje je jedna dlaka kose i dalje kosa). Sve ovo znanje o glavi preslikava se i u izraz *glava motora*: glava motora nalazi se na vrhu motora, ključna je za njegovo funkcioniranje (jer zatvara cilindre i tako oblikuje komore za izgaranje) i čini njezin jedinstven i nedjeljiv dio. Stoga izraz *glava motora* nije arbitraran, već je korištenje riječi *glava* motivirano njezinim temeljnim značenjem koje se zasniva našim **utjelovljenim znanjima** o glavi. Motiviranost konstrukcija ne znači i njihovu potpunu predvidljivost jer značenje konstrukcija nije zbroj značenja jedinica od kojih se sastoji. Značenje je uvijek više od zbroja, ono ima „dodanu vrijednost“ koja je nepredvidljiva. To je jasno vidljivo u prethodnom primjeru: *glava motora* nije zbroj značenja

„ljudska glava“ ili „životinjska glava“ sa značenjem „motor“. Nerijetko moramo posegnuti u prošlost i pozabaviti se razvojnim fazama riječi ili konstrukcije kako bismo otkrili što motivira njezin oblik ili značenje. Primjerice, otkuda i zašto u engleskom jeziku *software* (u hrvatskom jeziku često *softver*, a zavisno od konteksta i *program*, *programska podrška* itd.)? *Software* je nastao kao svojevrsan parnjak imenici *hardware*. Povijesno gledano ne čudi zašto sve „tvrde“ dijelove računala (danas i mnogih drugih uređaja) govornici engleskog jednim imenom nazivaju *hardware* – dijelovi koji ga čine su čvrsti i opipljivi, raznih su oblika i namjene baš kao što su alati i majstorske potrepštine koje su se nekada, a danas sve rjeđe, mogle kupiti u željeznarijama (eng. *hardware store*). Iako na iskustvenoj odnosno perceptivnoj razini računalni program ni po čemu nije *soft* (hrv. *mekan*), *software* je oblikom motivirani parnjak imenici *hardware* i zajedno čine funkcionalnu cjelinu. Zanimljivo je primijetiti da se opozicija *hard* naspram *soft* pojavljuje i u drugim jezičnim konstrukcijama, a značenjski su se kategorije proširile u smjeru opisa ljudskih karakteristika, a zatim i vještina. Tako primjerice imamo *hard skills* naspram *soft skills*. Potonje se često u hrvatskom jeziku može čuti u izvornom obliku, što ne čudi previše jer obuhvaća niz raznorodnih vještina kojima je osnovna poveznica da se ne odnose na vještine usko vezane za struku/profesiju/zanat. Međutim, to ne znači da se navedenu skupinu vještina ne može smisleno prevesti imajući na umu njihova značenja. Prvi je korak utvrditi koje su to sve razrodne vještine uključene u *soft skills*. Zatim ih primjerice možemo svesti na nekoliko osnovnih kategorija pa govoriti o općekognitivnim, međuljudskim i društvenim vještinama. Mogućnosti su razne, a koji će se prijevod uvriježiti u svakodnevnom govoru ovisi o govornicima. U svakom slučaju, nova su značenja rezultat niza kognitivnih procesa koji se odvijaju u pozadini našeg svjesnog djelovanja i **nikada nisu puki zbroj već postojećeg niti su nastali pukim slučajem.**

1.2 VAŽNO JE ZNATI KAKO

Dakle, **konstruiranje značenja** se u načelu događa nesvjesno, a procesi uključeni u izgradnju značenja dio su našeg **spoznajnog sustava** s jedne strane te bogatog **iskustva** s druge. Naše se domene znanja neprestano mijenjaju i nadopunjuju novim informacijama proizašlim iz iskustva i komunikacije s užom i širom okolinom te stvaraju materijal za konceptualnu strukturu i sadržaj, odnosno za umne alate koji nam služe za izgradnju jezičnoga značenja. Pogledajmo primjer prikazan na slici 1. Kružnice omeđuju umne prostore koji sudjeluju u izgradnji značenja imeničke konstrukcije *land yacht* ('velik i luksuzan automobil' ili doslovno 'kopnena jahta'). Radi se o prikazu **konceptualne integracije**, a središnje pitanje koje zanima autore jest kako od jezičnih jedinica dolazimo do konceptualnih sastavnica i obrnuto. Samorazumljivo je da imenička konstrukcija *land yacht* imenuje dvije konceptualne sastavnice u dva različita umna prostora. Međutim, značenje konstrukcije nije jednostavan zbroj značenja dvaju sastavnica. *Land* ('kopno') i *yacht* ('jahta') pripadaju različitim domenama – domeni kopna i domeni vode. Ono što činimo pri konstruiranju značenja jest preslikavanje između dva umna prostora: jahta odgovara luksuznom automobilu, kopno moru, vozač skiperu, cesta kursu plovidbe, a vlasnik automobila tajkunu. Drugim riječima, konceptualna integracija velikim dijelom počiva na analogiji. No, ishod integracije (*kopnena jahta* u značenju 'velik i luksuzan automobil') se ne temelji na pojedinačnim preslikavanjima unutar predvidljivih parova. *Kopno* i *jahta* pripadaju **različitim domenama i njihovim umnim prostorima**, ali nisu konceptualni parnjaci.

Slika 1. Kopnena jahta – ‘velik, luksuzan auto’ (Fauconnier i Turner, 2002, str. 357)

Značenje složenice je rezultat tzv. **emergentne strukture** koja je nastala integracijom dvaju umnih prostora. Emergentne strukture i njihova značenja rezultat su selektivne projekcije, no valja napomenuti da su novonastale strukture motivirane kako kompatibilnošću tako i nekompatibilnošću umnih prostora, odnosno njihova sadržaja. Naša lakoća kreiranja novih značenja proizlazi iz sposobnosti integracije suprotnih, udaljenih i naoko nespojivih ideja i elemenata. Našem je umu, evolucijski gledano, trebalo jako mnogo vremena da razvije mehanizme koji su potrebni za rješavanje problema i kreativnost u najširem smislu, uključujući i **dinamično i subjektivno konstruiranje značenja**. Kao što smo već ranije istaknuli, jezik, odnosno jezično značenje koje izgrađujemo, u stalnoj su sprezi s kognitivnim procesima i iskustvom. **Pri učenju i poučavanju upravo se preko spoznajnih procesa i iskustva grade „prečice” i strategije koje pomažu i ubrzavaju ovladavanje novim i nepoznatim.** Navedeno nas dovodi i do središnjeg pitanja koje je povezano s dinamičnošću značenja, a to je: kako učimo i

poučavamo jezična značenja? Nije novost da je naš um izrazito uspješan u prepoznavanju i učenju svega što se pojavljuje u obliku obrazaca, ali značenja jednostavno ne oformljavaju takvu vrstu obrazaca. Upravo zbog toga je važno usmjeravanje pažnje na smislenost jezičnih konstrukcija i njihovu konceptualnu motivaciju. Kad preusmjeravamo svoju ili učenikovu pažnju na smislenost konstrukcija, neminovno aktiviramo procese koji su kodirani u navedenoj konstrukciji, a koja je izrasla iz uporabe. Sve su jezične konstrukcije sastavljene od simboličkih struktura (Langacker, 1987, 2001), a umrežene strukture su dovoljne za opis cjelokupnog rječnika i gramatike. Rječnik i gramatika čine kontinuum u kojem svaki element ima značenje. Svi vidovi gramatičkog izraza uključuju konceptualizaciju, a jezično se znanje izjednačava s **konceptualnom strukturom**. Kao što je već u uvodu spomenuto, kognitivna lingvistika pretpostavlja da jezik nije samostalna kognitivna sposobnost, već je u uskom međuodnosu s ostalim kognitivnim sposobnostima i domenama znanja kao i da je gramatika konceptualizacija. Jezične jedinice formiraju se apstrahiranjem koje je uvjetovano uporabom (Langacker, 1988; 2000), a po karakteru mogu biti vrlo određene i specifične ili pak potpuno shematske. Budući da jezične jedinice izrastaju iz uporabe, može se zaključiti da **kognitivnolingvistički pristup** jezik smatra iskustvenom pojavnošću, jezične jedinice primarnim i simboličkim, a jezična pravila shematskim konstrukcijama. U poglavlju koje slijedi opisat ćemo vidove konceptualne strukture ključne za razumijevanje jezika kako ga opisuje kognitivna lingvistika.